

СЛОВО ПРО ВЧИТЕЛЯ

Присвячується пам'яті професора, доктора сільськогосподарських наук, академіка Української академії аграрних наук Валерія Петровича БУРКАТА

9 листопада 2009 р. обірвалося життя відомого вченого у галузі селекції, генетики і біотехнології, талановитого організатора та новатора аграрного виробництва, директора Інституту розведення і генетики тварин УААН, відповідального редактора міжвідомчого тематичного наукового збірника «Розведення і генетика тварин» Валерія Петровича Бурката.

Нещодавно він ділився спогадами про свого наукового керівника, який відкрив йому шлях у науку, професора, члена-кореспондента ВАСГНІЛ Ф.Ф. Ейснера. Сьогодні ж ми, його учні й послідовники, зі скорботою і нестерпним болем у серці гортаємо сторінки його життя, підсумовуючи його основні здобутки.

Народився Валерій Петрович 27 лютого 1939 р. у м. Барвінкове Харківської області. У 1956 р. вступив до Київського ветеринарного інституту. Наступного року у зв'язку з ліквідацією цього закладу та заснуванням Української академії сільськогосподарських наук перейшов на її зоотехнічний факультет, який у 1961 р. закінчив з відзнакою. Під час проходження виробничої практики в Інституті тваринництва степових районів ім. М.Ф. Іванова «Асканія-Нова» закінчив відому асканійську Вищу школу бонітерів. Йому поталанило слухати курси лекцій видатних учених М.А. Кравченка, К.Б. Свечина, М.М. Колесника, П.Д. Пшеничного, Д.К. Міхновського, пройти річну науково-виробничу практику в О.Ю. Мокеєва. Це, безперечно, вплинуло на формування наукових пріоритетів ученого.

Ще на зорі своєї виробничої діяльності, працюючи зоотехніком-селекціонером, В.П. Буркат вирішував питання племінного удосконалення великої рогатої худоби і свиней. Зокрема, у 1968–1969 рр. розробив технологію й організував будівництво першої в Україні станції контрольної відгодівлі свиней (європейського зразка) при племзаводі ім. Декабристів Полтавської області. У 1970–1971 рр. разом із В.П. Корчемним і П.Б. Духовним створив першу в країні станцію оцінки плідників за продуктивністю дочок (датський метод) при племзаводі «Старий Коврай» Черкаської області.

У 1970 р. підготував і успішно захистив кандидатську дисертацію на тему: «Продуктивные, племенные качества и роль коров-рекордисток в совершенствовании крупного рогатого скота симментальской породы».

З 1980 р. творча та професійна діяльність В.П. Бурката тісно переплелися з Інститутом розведення і генетики тварин, де він упродовж десяти років працював заступником директора з наукової роботи та завідувачем відділу розведення молочної худоби. Черговим звершенням цього етапу став захист докторської дисертації у 1989 р. на тему: «Методы преобразования симментальского скота на основе использования генофонда

голштинської породи», який відбувся у Всесоюзному інституті розведення і генетики тварин.

Обіймаючи посаду генерального директора Національного об'єднання по племінній справі у тваринництві – головного державного племінспектора України (1993–1996), Валерій Петрович ініціював розробку і реалізацію Генеральної схеми розміщення та раціонального використання племінних ресурсів країни. Принципи її побудови ґрунтувалися на раціональному поєднанні наявного в Україні генофонду сільськогосподарських тварин з кращим селекційним матеріалом інших країн, генетичні здобутки яких учений вивчав на фермах, в асоціаціях та наукових центрах Австрії, Болгарії, Великобританії, Голландії, Канади, Німеччини, Польщі, США, Угорщини, Франції, Швейцарії. У 1993 р. його обрали членом-кореспондентом, у 1995 р. – академіком, а в 1996 р. – віце-президентом Української академії аграрних наук.

Саме в цей час, який він влучно називав періодом «масової прихватизації», йому вдалося зберегти цілісні майнові комплекси всіх 124 племінних підприємств України, добитися концентрації кращих племінних ресурсів у провідних селекційних центрах, перепрофілювання дрібних станцій штучного осіменіння на репродуктори елітного маточного поголів'я великої рогатої худоби, свиней і овець та створення державних заводських конюшень. Водночас очолив творчу роботу з опрацювання закону про племінне тваринництво. У подальшому для формування широкого спектра нормативної документації з племінної справи, поновлення видання Державних книг племінних тварин, забезпечення діяльності селекційних центрів європейського зразка на віце-президента УААН В.П. Бурката в 2000 р. за наказом Міністерства агропромислового комплексу було покладено обов'язки генерального директора створюваного Державного науково-виробничого концерну «Селекція».

З 2002 р. Валерій Петрович Буркат – директор Інституту розведення і генетики тварин УААН. Принагідно відмітити,

що саме, завдячуючи його зусиллям, в останні роки інститут утвердився остаточно як головний науково-методичний та координаційний центр з розведення тварин, здобув статус лідера вітчизняної зоотехнічної науки. Безперечною заслугою директора є й те, що інститут атестовано як селекційний центр з проблем тваринництва, підприємство з оцінки якості молока, трансплантації ембріонів; ліцензований на господарську діяльність з проведення генетичної експертизи походження та аномалій великої рогатої худоби, коней, свиней, овець, а також на зберігання і реалізацію племінних (генетичних) ресурсів. Інститут розведення і генетики тварин – організатор, координатор двох державних науково-технічних програм та однієї підпрограми Української академії аграрних наук зі створення й виведення нових порід і типів сільськогосподарських тварин, збереження їхнього генофонду на основі використання сучасних методів біотехнології.

Валерій Петрович був одним з ініціаторів та організаторів широкомасштабного кардинального перетворення вітчизняного генофонду порід. Розробив новий принцип селекції на основі замкнених заводських або міжзаводських популяцій, який дав можливість концентровано насичувати стада племзаводів спадковістю найцінніших плідників та самок, локалізувати певну генну структуру, водночас зберігаючи і навіть збільшуючи генетичну варіабельність. Запропонував комплексну систему інтенсивної селекції плідників, яка повністю відповідає міжнародно визнаним підходам і критеріям, передбачає використання кращих за походженням бугайців на провідних племзаводах. Обґрунтував сучасне бачення категорії «порода», що з позицій системного підходу дало змогу глибше пізнати цей складний феномен, відмовитися від її догмату, як єдино можливої системної одиниці. Увів до наукового обігу поняття «синтетична популяція» та «синтетична лінія».

Академік В.П. Буркат запропонував оригінальні авторські моделі та схеми організації селекційно-племінної роботи. Обґрунтував методи оцінки ліній, на основі чого за його ініціати-

вою та безпосередньою участю на племпідприємствах системи Укрплемоб'єднання вдалося скоротити число плідників неперспективних ліній і відповідно збільшити реальні можливості репродукції бугайців – продовжувачів прогресивних ліній.

Валерій Петрович – один із фундаторів нової теоретичної концепції селекційного перетворення генофонду порід, основні концептуальні положення якої покладено в основу програм виведення національних високопродуктивних спеціалізованих порід і типів великої рогатої худоби. Головна стратегічна мета при цьому полягала у залученні кращого світового генофонду та практично повного збереження позитивних якостей місцевих порід на основі складного відтворного схрещування. Учений є співавтором першої, апробованої на теренах незалежної країни, української червоно-рябої молочної породи, а також українських чорно-рябої, червоної та бурої молочних, волинської, поліської і південної м'ясних порід, їхніх структурних одиниць (внутрішньопородних типів, заводських ліній і родин).

Значну роль у забезпеченні масштабності породного перетворення скотарства відіграла організована ним система щорічної комісійної оцінки племінних плідників на племпідприємствах України, а також виставки «Агро», на яких останні 15 років Валерій Петрович був спочатку заступником голови, а потім – співголовою державної експертної комісії.

Зусиллями вченого отримали більшу спрямованість роботи з генетики та біотехнології, стали надійним підґрунтям для подальшого розгортання селекційних досліджень. В.П. Буркат уперше задекларував витоки нової науки – біотехнологічної селекції, яка виникла на стику селекції, генетики, біотехнології та кібернетики й обіцяє вже в недалекому майбутньому одержання тварин «на замовлення» від певних батьків з бажаними екстер'єрними, інтер'єрними та господарськими характеристиками. Нова галузь знань відкриває досить принадли перспективи для запобігання глобальній продовольчій кризі, ліквідації тяжких хвороб людей і тварин.

Як науковий керівник програми «Збереження генофонду сільськогосподарських тварин» В.П. Буркат розгорнув широку програму заходів. Першим кроком була реконструкція та планомірне поповнення банку генетичних ресурсів Інституту розведення і генетики тварин УААН. Завдяки цьому йому надано статус наукового об'єкта, що становить національне надбання. За ініціативою вченого на базі інституту розроблено теоретичні та методологічні засади сучасної стратегії збереження генетичного різноманіття сільськогосподарських тварин, які ґрунтуються на поєднанні комплексу селекційних, генетичних, біотехнологічних та організаційно-економічних засад.

Валерій Петрович неодноразово підкреслював, що науководослідний процес у своїй глибині неможливий без оволодіння науковцями сучасними знаннями з теорії та методології, без систематичного проведення наукових дискусій. Саме він започаткував практику проведення щорічних наукових дискусій в інституті, де в особливій атмосфері творчості виносилися на розгляд найбільш актуальні проблеми селекції, генетики та біотехнології сільськогосподарських тварин, відшліфовувалися нові оригінальні підходи, теорії та концепції. Іншою заслугою вченого була підготовка та видання профільними інститутами збірників сучасних методик наукових досліджень.

В.П. Буркат особливу увагу приділяв вихованню достойної зміни. Вже стали традиційними весняні зустрічі молодих учених і аспірантів споріднених інститутів для обговорення актуальних завдань тваринництва. Чи не найбільшим здобутком вченого є заснування при інституті однієї із найбільш авторитетних в Україні наукових шкіл – «Селекція і біотехнологія в тваринництві». Серед його учнів відомі вчені: академік УААН М.І. Башенко, члени-кореспонденти УААН В.І. Ладика, Ю.Ф. Мельник та С.Ю. Рубан, доктори сільськогосподарських наук В.І. Антоненко, С.Л. Войтенко, А.М. Дубін, В.Т. Сметанін, О.Ф. Хаврук, Л.В. Пешук та ін.

Валерій Петрович розгорнув активну діяльність як відповідальний редактор міжвідомчого тематичного наукового збірника «Розведення і генетика тварин», член редколегії галузевих журналів «Вісник аграрної науки», «Біологія тварин», «Тваринництво України», реферативного журналу «Агропромисловий комплекс», редактор відділу «Сільське господарство» Енциклопедії сучасної України, а також інших наукових і науково-виробничих збірників з проблем тваринництва; віце-президент Українського товариства генетиків і селекціонерів ім. М.І. Вавилова, член Науково-технічної ради Міністерства аграрної політики України, голова ради із захисту докторських та кандидатських дисертацій при Інституті розведення і генетики тварин УААН.

У зв'язку з активізацією наукових пошуків у галузі історії аграрної науки за керівництва вченого на базі інституту розгорнуто дослідження зі становлення дослідної справи в тваринництві, розвитку вітчизняної зоотехнічної науки. Він відомий і як співзасновник серії «Українські вчені-аграрії ХХ століття».

Науковий доробок академіка В.П. Бурката вражає своєю широтою та різносторонністю тематики – це понад 850 наукових праць, серед яких 40 монографій, 74 програми селекції для України, регіонів, племзаводів і племпідприємств, близько 50 методичних рекомендацій, технологічних проектів, інструкцій, положень, правил, державних стандартів, 24 авторські свідоцтва і патенти, 6 науково-популярних фільмів.

Наукову й виробничу діяльність вченого відзначено орденом «За заслуги» III, II, I ступенів (1996, 1999, 2009), трьома медалями, Державною премією України в галузі науки і техніки (1993, 1999), премією ім. В.Я. Юр'єва Національної академії наук України, премією УААН «За видатні досягнення в аграрній науці».

Ім'я академіка В.П. Бурката відоме у світі науки, його включено до Енциклопедії сучасної України, біографічних довід-

ників «Хто є хто в Україні», «Імена України», інформаційних та спеціалізованих довідників.

В особі Валерія Петровича поєдналися не лише талановитий, непересічний учений, мудрий керівник, невтомний дослідник і популяризатор, ми завжди будемо його пам'ятати ще й як гідного громадянина та патріота, якому «боліло за свою Україну», який завжди дбав про збереження національної пам'яті, розбудову української держави, відродження національної науки. Цій проблемі він присвятив окремий цикл монографій та публіцистичних статей.

Усе своє життя Вчитель віддав служінню науці, своєму народові, рідній Україні. Висловлюю впевненість, що науковий колектив Інституту розведення і генетики тварин УААН втілить у життя ті ідеї та задуми В.П. Бурката, яким ще не судилося здійснитися, продовжить розробку намічених ним наукових напрямів. Традиції Вчителя будуть розвивати і його учні, в серцях яких пам'ять про нього житиме вічно.

І.С. Бородай